

GYŐRI RÓBERT

**A térszerkezet átalakulásának elemei a Kisalföld déli részén
(a XVIII. század végétől a XX. század elejéig)**

DOKTORI ÉRTEKEZÉS TÉZISEI

TÉMAVEZETŐ:

DR. BELUSZKY PÁL

TUDOMÁNYOS TANÁCSADÓ

DR. NEMES-NAGY JÓZSEF

EGYETEMI TANÁR

ELTE TTK, FÖLDTUDOMÁNYI DOKTORI ISKOLA

FÖLDRAJZ – METEOROLÓGIA PROGRAM

BUDAPEST, 2005

A FÖLDTUDOMÁNYI DOKTORI ISKOLA VEZETŐJE: DR. MONOSTORI MIKLÓS EGYETEMI TANÁR

A FÖLDRAJZ – METEOROLÓGIA PROGRAM VEZETŐJE: DR. GÁBRIS GYULA EGYETEMI TANÁR

I. Bevezetés

Az elmúlt két évtizedben a hazai történeti földrajz újjászületésének lehettünk tanúi. Ez az újjászületés nemcsak a téma iránti növekvő érdeklődésben nyilvánult meg, hanem egyre több tanulmányban, tanulmánykötetben, monográfiában is testet öltött. Ezeknek a munkáknak a sorába illeszkedik dolgozatom, amelyben a Dél-Kisalföld térszerkezetének, kapcsolatrendszerének, városhálózatának hosszabb idő alatt végbemenő átalakulását mutatom be és a régió belső fejlettségi tagozódását tárom fel. Nem véletlenül esett választásom a dél-kisalföldi régióra: az újjáéledő hazai történeti földrajz érdeklődése – az országos vizsgálatok mellett – eddig elsősorban az Alföldnek (és kisebb tájegységeinek) sok tekintetben sajátos problémái felé fordult, emellett vizsgálatok folytak a Dél-Dunántúl, a Felvidék és Erdély egyes térszerveződési kérdéseinek megvilágítására is, a Kisalföld déli térségével viszont eddig kevés történeti földrajzi munka foglalkozott. Ez a viszonylagos elhanyagoltság több okkal magyarázható. Egyrészt azzal, hogy nem egyértelmű e térség elkülönítése: míg Erdélyhez vagy az Alföld régiójához nemcsak természetföldrajzi határokat, hanem jól azonosítható társadalmi, történeti jellegzetességeket is társíthatunk, a Dél-Kisalföld esetében nehezebb ilyeneket találni. Másrészt pedig ez a régió nem tartozik Magyarország különleges sajátosságokkal rendelkező vagy „problematikus” területei közé, éppen ellenkezőleg: amióta a területi fejlettségről írott források és statisztikai adatok révén képet alkothatunk, egy rövid periódust leszámítva mindig az ország legfejlettebb területe volt. Viszont éppen a jobbára zavartalan fejlődés teszi lehetővé, hogy a térszerkezet átalakulását hosszú időszak alatt vizsgáljuk.

A történeti földrajzi tanulmányokhoz képest nagyobb azoknak a regionális földrajzi, népesség- és településföldrajzi munkáknak a száma, amelyek a Kisalföld déli részével foglalkoztak. A második világháborút megelőző időszak hazai regionális földrajzi kutatásai közül a Kisalföld déli részének egyes tájaival kimerítően foglalkozott monográfiájában Kogutowicz Károly (KOGUTOWICZ K. 1930., 1936), az Ausztriához került területekkel Wallner Ernő (WALLNER E. 1926., 1930.) és Bulla Béla (BULLA B. 1941.). Az elmúlt évtizedek kutatásai közül itt kell kiemelnem Göcsei Imre (GÖCSEI I. 1979.), Rétvári László (RÉTVÁRI L. 1977., Szörényiné Kukorelli Irén (SZÖRÉNYINÉ KUKORELLI I. 2002.) és Csapó Tamás (CSAPÓ T. 1994.) munkáit.

II. Kutatási előzmények – alapfogalmak – a kutatási terület lehatárolása

A történettudomány és a geográfia a XIX. század elejéig szorosan együttélő tudományágak voltak: egyrészt összefonódtak az oktatásban, másrészt a földrajz a történelem segédtudományának szerepét töltötte be. A korajkori kozmográfiákban, majd az államismékben, a leíró statisztikákban a történelmi és földrajzi anyag magától értetődően kapcsolódott össze. A két tudományág útjai a XIX. század második felében váltak el: amikor a történettudomány módszertana a forráskutatásban és a forráskritikában megújult – s jó időre ez vált a történettudomány lényegévé –, a geográfia pedig természettudományi irányba indult el. Ekkor alakult ki a történeti földrajz, mint a történettudomány új segédtudománya, határozott topográfiai tartalommal (történeti topográfia). A XIX. század végén megjelenő első magyar történeti földrajzi munkák is történeti topográfiák voltak (CSÁNKI D. 1890–1913.). A hazai történeti földrajz módszertanában, fogalomkészletében, célkitűzéseiben az 1920-as, '30-as években újult meg, mindenekelőtt a francia emberföldrajz ösztönzésére. A vizsgálatok középpontjába a természet és társadalom kölcsönhatásaként kialakult egyedi táj került. A korszak meghatározó geográfusai közül többen is foglalkoztak a történeti földrajz elméleti kérdéseivel (többek között: FODOR F. 1935., CHOLNOKY J. 1935. MENDŐL T. 1934., 1935., 1938., BULLA B. 1938.). A kutatók egyetértettek abban, hogy a történeti földrajz az emberföldrajzi (szintetikus földrajzi) paradigma keretei között művelendő (a történeti topográfia nem történeti földrajz), de vitatott kérdés maradt az, hogy önálló tudományágazatként jelenhet-e meg a történeti földrajz, vagy csupán a tájföldrajzi munkák kötelező részeként. A Bulla Béla és Mendöl Tibor által megfogalmazott kutatási programok és fő kutatási irányok (keresztmetszeti elemzések, nagyobb időtávú dinamikavizsgálatok; „retrospektív földrajz”) jól illeszkedtek a kortárs nemzetközi tendenciákhoz (BASSIN, M. – BERDOULAY, V. 2004.).

A II. világháború után Magyarországon a történeti földrajz néhány évtizedre marginalizálódott. Ennek legfontosabb oka az volt, hogy egyrészt a társadalomföldrajz helyébe annak egyik ágazata, a gazdaságföldrajz lépett (háttérbe szorítva minden más ágazatot), másrészt pedig a geográfián belül az emberföldrajzi-tájföldrajzi megközelítés megkérdőjeleződött. Az 1970-es évek második felében kezdődtek újra történeti földrajzi kutatások Magyarországon. Ezeket a kutatásokat a „rég” történeti földrajzzal szemben az elméleti-módszertani sokszínűség jellemzi. Kimutatható a Christaller nevéhez köthető funkcionális településföldrajzi iskola megtermékenyítő hatása (KUBINYI A. 1971., BÁCSKAI V. – NAGY L. 1984., BELUSZKY P. 1990.), az angolszász „új történeti földrajz” megjelenése (TÍMÁR L. 1986.), és az emberföldrajzi szemlélet újjáéledése is. Az emberföldrajz szintetizáló igénye tapintható ki a Frisnyák Sándor

nevével fémjelezhető (FRISNYÁK S. 2004.) „nyíregyházi iskola” tájrekonstrukciós munkáiban, de a természet és társadalom kölcsönhatása áll a – Magyarországon már több irányzatával jelen lévő – történeti ökológia érdeklődésének homlokterében is (R. VÁRKONYI Á. 1998., RÁCZ L. 1996., SOMOGYI S. 1996.). Az általam művelt történeti földrajz mindenekelőtt a funkcionális településföldrajzi irányzathoz kötődik: dolgozatomban hangsúlyosan kezelem a települések közt fennálló (tág értelemben vett) hierarchikus viszonyokat, figyelemmel kísérem a városok szerepkörében lezajlott változásokat, a vonzaskörzetek, a térbeli szerkezet módosulásait. Ugyanakkor az általam használt megközelítés az emberföldrajz régió-központú hagyományából is táplálkozik (GYŐRI R. 1999., 2003.).

Az elmúlt évtizedekben az emberföldrajz által kidolgozott táj- (régió-) fogalom lényeges jelentésváltozáson esett át. A táj fogalma időlegesen leszűkült, használata a természetföldrajzra korlátozódott; a társadalomföldrajzban pedig a területi egységek széles nómenklatúrája alakult ki (körzet, formális körzet, funkcionális körzet, komplex gazdasági körzet, régió, komplex földrajzi régió stb.) Ezek többsége a térszerkezet fogalmának különböző értelmezésére épül, míg a régió fogalma speciális jelentést kapott (PROBÁLD F. 1995., NEMES NAGY J. 1999.). Mindez befolyásolja a jelenleg Magyarországon használatos *történeti táj*, *történeti régió*, *történeti vonzaskörzet* fogalmakat is. A területi egység történészek, etnográfusok, geográfusok által használt meghatározásait összehasonlítva megállapítható (TÓTH T., 1980., FARAGÓ T. 1984., ANDRÁSFALVY B. 1980., KÓSA L. 1998., HAJDÚ Z. – T. MÉREY K. 1985.), hogy ezek jó része az emberföldrajz által kidolgozott és az évtizedek során új elemekkel gazdagodott régiófogalom egy-egy eseti – szűkebb-tágabb – (újra)értelmezése. A meghatározásokban egyaránt megtalálható a természeti (ökológiai) és a – szegmenseire tagolt – társadalmi tényező; a megközelítések szinte mindegyike igyekszik beépíteni a térszerkezet-kutatás elemeit is. Véleményem szerint a történeti régió a ma használatos *régió*, *körzet*, *táj* fogalmakkal leírható egység; az egyes vizsgálatok döntik el, melyik elemre, a régió fogalmának milyen értelmezésére helyezik a hangsúlyt. Vizsgálatomban a régió fogalmát tágan értelmezem, társadalomföldrajzi jegyek alapján lehatárolható területi egységet értek rajta.

A Kisalföld, illetve a Dél-Kisalföld vagy a Nyugat-Dunántúl régiójának lehatárolása nem egyértelmű. A probléma alapvető nehézségét az jelenti, hogy amennyiben a Dunántúl nagytáj részének tekintjük a Kisalföldet, úgy határait északon a Duna zárja le, ha viszont a Kisalföld medencejellegré helyezük a hangsúlyt és a Duna jobb és bal partján fekvő medencerészt tekintjük egységeseznek, akkor a Dunántúl fogalma válik kérdőjelessé (Csonka-Dunántúl?). További nehézséget okoz a peremterületek felé történő elhatárolás: ha a szigorú természetföldrajzi kritériumokhoz ragaszkodunk, és csak a feltöltött síkságot tekintjük

Kisalföldnek, olyan területegységet nyerünk, amelynek határai társadalomföldrajzi szempontból tarthatatlanok.

Maga a Kisalföld tájnév viszonylag új keletű, a mesterségesen alkotott tájnevek csoportjába tartozik, írásmódja a XX. század közepéig ingadozó (Kis Alföld, kis Magyar Alföld, Kis-Alföld; illetve Pozsonyi-medence vagy Győri-medence). Pontos meghatározása, határainak megvonása – ezzel együtt a fogalom tartalma – felbukkanásától napjainkig tulajdonképpen szerzőnként változik, erősen befolyásolva a magyar geográfia uralkodó irányzatai – és esetleges politikai szándékok – által. A természeti és társadalmi elemek kölcsönhatását vizsgáló szintetikus földrajz kialakulása előtt a Magyarországot bemutató regionális munkákban a természetföldrajzi és társadalomföldrajzi tájbeosztás elvált egymástól. A természetföldrajzi bemutatásnál a szerzők többsége a táj északi és déli felét egységesen kezelte, azonban a társadalomföldrajzi fejezetek – a közigazgatási egységekből építkező – tértagolása nem követte szorosan a természeti határokat, vagy akár a Duna vonalában ketté is választotta a tájat (HUNFALVY J. 1865., 1886., CZIRBUSZ G. 1902., PRINZ Gy. 1914., CHOLNOKY J. 1929.). A magyar emberföldrajz virágkorában – a két világháború között – általánossá vált az egységes tértagolás: a Kisalföld tája egyaránt kiterjed a Duna mindkét oldalára, bár pontos határait minden geográfus máshol vonja meg (FODOR F. 1937. KOGUTOWICZ K. 1930., 1936., KÁDÁR L. 1941., PRINZ Gy. én., BULLA B. – MENDÖL T. 1947.). A második világháború után megjelent tájföldrajzi munkákban a Kisalföld területe leszűkül, a természetföldrajzi munkákban is csak a Magyarországhoz tartozó, Dunától délre eső területet jelenti (MAROSI S. – SOMOGYI S. 1990.). 1990 után jelennek meg újra olyan természetföldrajzi tájbeosztások, amelyek a Kisalföld északi és déli részét egységesen tárgyalják (HEVESI A. 2001.), a társadalomföldrajzi munkák viszont már nem kezel(het)ik egységesen a tájat (SZÖRÉNYINÉ KUKORELLI I. 2002.).

Úgy gondolom, hogy egy történeti földrajzi vizsgálatnál egyaránt van létjogosultsága a tájat (főként formális jegyek alapján) egységesen kezelő és az azt két térségre bontó kutatásnak. Dolgozatomban arra az álláspontra helyezkedve, hogy a táj két fele – elsősorban a funkcionális régiólehatárolás elvei mentén – elkülöníthető, a Kisalföldnek a Duna jobb parti egységét vizsgálom, ezt a továbbiakban Dél-Kisalföldnek vagy Nyugat-Dunántúlnak nevezem.

III. A kutatás célkitűzése; a felhasznált adatbázisok és az alkalmazott módszerek

Értekezésem időkerete a XVIII. század végétől a XX. század elejéig tart. A vizsgált korszak három részre osztható. A XVIII. századtól a XIX. század derekáig a térszerkezet átalakulása lassú: a városok szerepköre, rangsora nem sokat változik; bár a kommercializáció

ebben a régióban általánossá válik, a közlekedési lehetőségek korlátai miatt a mozgások a hagyományos térpályákon zajlanak. A XIX. század közepe, második harmada fordulópont: a modern állam kiépülése során megváltozik a városok funkciója, jellege: gyors átrendeződések játszódnak le a hálózaton belül (rég, kiváltságos települések hanyatlásnak indulnak, új központok látványos felfutása veszi kezdetét). A közlekedési feltételek a vasútvonalak kiépülése után ugrásszerűen javulnak, a kiépülő új hálózat előnyeiből a települések eltérő mértékben részesülnek. A XIX. század végétől a II. világháború kitöréséig ilyen horderejű strukturális átalakulás már nem játszódik le, az elmozdulások kisebbek, inkább mennyiségi, mint minőségi változásokra vezethetők vissza. Az egyetlen jelentős térszerkezet-formáló aktus a – területi struktúrákat figyelmen kívül hagyó – trianoni határmegvonás. Így tehát ez a másfél évszázados időszak alkalmas arra, hogy bemutassam a polgári korszak előtti térszerkezet alapvonásait, illetve a modern hálózat működését, és rámutassak egy külső beavatkozás – az új államhatár létrehozása – hatásaira.

A tudománytörténeti, módszertani előzmények felvázolása, a megközelítési lehetőségek számbavétele, az alapfogalmak tisztázása és a kutatási terület lehatárolása után dolgozatom három kérdéssel foglalkozik:

- A dolgozat egyik súlyponti kérdése a Kisalföld déli részén lezajlott térszerkezeti változások tisztázása: hogyan rendeződtek át a XIX. század során a térszerkezeti vonalak, milyen a pályája a térszerveződés régi, átalakult és új központjainak, hogyan alakul át a városhierarchia. Egy levéltári forrás és egy statisztikai adatokon nyugvó modellszámítás segítségével két időpontra városi vonzaskörzeteket határolok le. Egyrészt azt vizsgálom, hogyan osztják fel a teret a városok egymás között, másrészt pedig, hogy milyen hatással volt a városi vonzaskörzetekre a trianoni határmegvonás.
- Külön vizsgálom azt is, hogy a XX. század elején hol helyezkedik el ez a régió az ország fejlettségi térképén. Igyekszem rámutatni az Alföld és a Kisalföld modernizációs sikerének eltérő okaira.
- Fontosnak tartom a régió belső tagozódásának kérdését. Elsődleges célom a belső fejlettségi törésvonalak feltárása és a fejlettségi térszerkezet összevetése néhány állandónak tekinthető társadalmi jellegzetességgel (vallási, felekezeti tagolódás; településméret, centrumoktól való távolság).

A dolgozat kérdéseinek megválaszolására – elsősorban a fejlettségi különbségek kimutatására és a vonzaskörzetek felrajzolására – települési szintű adatbázist hoztam létre. Az adatbázis a dualizmus kori statisztikai adatgyűjtésekből építkezik, gerincét az 1910-es népszámlálás anyaga alkotja (KSH 1912., 1913., 1916.). Az 1910-es népszámlálás anyagából a

demográfiai adatokon túl a felekezeti és anyanyelvi megoszlás, a foglalkozási szerkezet, az írni-olvasni tudás és a lakásminőség mutatóit, illetve a gyáripar telephelyeire vonatkozó adatokat használtam fel. Szintén a XX. század első évtizedére vonatkoznak azok a demográfiai adatok, amelyek a tízéves születési és halálozási átlagokat, az orvos által kezelt elhunytak arányát tartalmazzák, illetve a Pénzügyminisztérium által 1914-ben kiadott tiszta kataszteri jövedelem adatok (KSH 1912., PM 1914.). Ezt az anyagot egészítettem ki a II. József uralkodása alatt végrehajtott népszámlálás (DÁNYI D. – DÁVID Z. 1960.), egy szűkebb településcsoportnál az 1828-as összeírás, az osztrák statisztikai hivatal által lebonyolított népszámlálások adataival (KOVACSICS J. (szerk.) 1991., 1993., 2002., DÁNYI D. 1984.), illetve a ma is Magyarországhoz tartozó települések esetében az ún. közigazgatási tájékoztató lapok adataival és az 1930-as népszámlálás lélekszámadataival (KSH 1932.) Az egész országra kiterjedő – részben települési, részben járási szintű – adatfeldolgozáson nyugszik a térség helyét Magyarország térszerkezetében bemutató fejezet. Az adatbázis felépítése közben számos problémát kellett megoldanom, pl. az adatok homogenizálását az időközben lezajlott település-összevonások miatt, a trianoni országhatár túloldalára (Ausztriába, Szlovéniába, Szlovákiába) került települések azonosítását, kódolását, Budapesthez viszonyított településkoordinátáik meghatározását stb. Végül létrejött egy 1086 települést tartalmazó adatbázis, amelyből egyaránt előállíthatók adatok a múlt század eleji és a mai településhatároknak, közigazgatási beosztásnak, országhatárnak megfelelően. Az elemzés előrehaladtával kellett szembenéznem azzal, hogy a nyers adatok és az ezekből számított mutatók önmagukban nem térképezhetők, mivel 1910-es vektoros, GIS alapú településhatáros alaptérkép nem áll rendelkezésre. Ezt a településhatáros alaptérképet nekem kellett elkészítenem, ennek elkészítése után vált lehetővé vizsgálataim eredményeinek térképezése.

A feltett kérdések megválaszolására – a szakirodalmi feldolgozáson túl – a területi elemzési eszköztárban meghonosodott kvantitatív módszereket alkalmaztam. Az egyszerűbb módszerek (szegregációs index és szórás számítások; korrelációs vizsgálatok stb.) mellett a városhálózat térbeli átrendeződését a legközelebbi szomszéd analízis segítségével modelleztem, a vonzáskörzetek feltárásánál pedig – az empirikus adatfelvételt kiegészítve – gravitációs modellel dolgoztam. A régiót az ország fejlettségi térképén elhelyező fejezet shift-share analízisre épül, a Nyugat-Dunántúl belső fejlettségi különbségeinek bemutatásánál területi mozgóátlagolást, magyarázatánál pedig területi autokorrelációs vizsgálatot és többváltozós regressziót alkalmaztam. A régió karakterét vázoló fejezetben pedig a népességi súlypont mozgását vizsgáltam. (Az alkalmazott módszerekről: SIKOS T. T. (szerk.) 1984., NEMES NAGY J. 1998.).

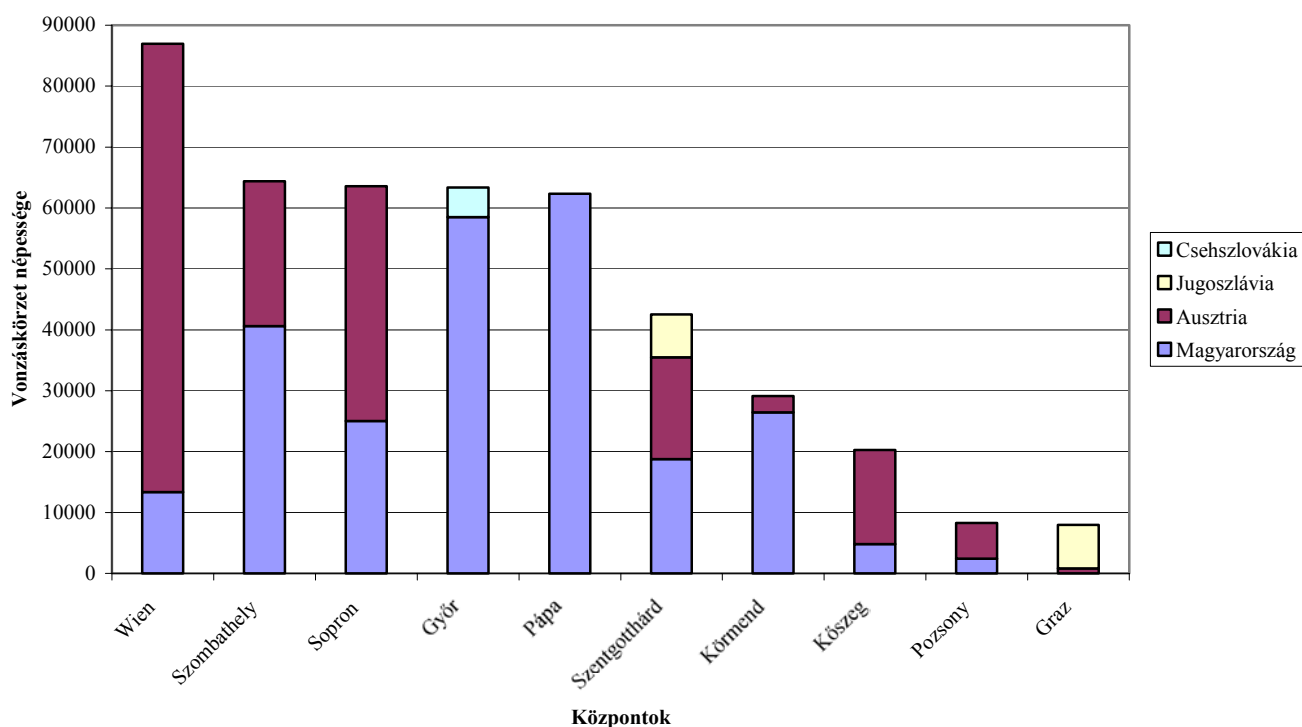
IV. A kutatás főbb eredményei

A Nyugat-Dunántúl településhálózatát a XVIII. század végén a viszonylag kis népességű, szabálytalan elhelyezkedésű központok sűrű hálózata jellemezte. A városok közül a régió határain túlnyúló térszervező szerepet Sopron és Győr töltött be, regionális jelentőségű központként pedig Pápa, Kőszeg és egyre inkább Szombathely funkcionált. A hierarchia legalsó fokán az uradalmi központok is betöltötték térszervező szerepet. A XIX. század derekáig a térszerkezet átalakulása lassú: az átrendeződéseket elsősorban a változó terményforgalom új pályái generálták (a gabona vízi szállítása Győr és Moson-Magyaróvár pozícióit erősítette meg Sopronnal, Pápával szemben). A XIX. század második felében a térszerkezeti átalakulásokat felgyorsító, új tényezők jelentek meg: a polgári igazgatás kialakítása, a gazdaság általános dinamizálódása (többek között a gyáripár térhódítása) és a közlekedés radikális átalakulása (a vasúthálózat kiépülése). A Magyarországon és Európában majd' egyidejűleg lejátszódó folyamatok eredményeként, átalakult az egész városrendszer is: a struktúra egyszerűsödött. A kisebb központok elveszítették térszerkezet-alakító szerepüket, a központi funkciók kevesebb számú településen koncentrálódtak, elősegítve ezek gyorsabb fejlődését. Az átalakulás ebben a térségben nem járt a fontosabb központok radikális kicserélődésével, csak néhány olyan város van, amelynek látványos felfutására (Szombathely; Szentgotthárd, Celldömölk) vagy csendes stagnálására-hanyatlására felfigyelhet a kutató (Kőszeg, Pápa; Csepreg). Ugyanakkor a struktúra egyszerűsödésével egyidejűleg a városok térbeli elhelyezkedése szabályosabbá vált. Ezzel párhuzamosan a térség fontosabb városai lejjebb csúsztak a magyarországi városhierarchiában, a korábban országos térszervező szerepet betöltő települések (pl. Győr) hatóköre egyre inkább a régióra korlátozódott.

A határokon átnyúló vonzáskörzetek gravitációs modell segítségével végrehajtott feltárása aláhúzza Bécs fontosságát. A birodalmi székváros rendelkezett a Nyugat-Dunántúlon a legnagyobb vonzáskörzettel, és az országhatár mentén jó néhány ausztriai város hinterlandja áterjedt Magyarországra. Ekkoriban a régiót jó térlefedést biztosító, arányosan kiépült városhálózat jellemezte, városhiányos területeket csak a perifériákon találunk. A trianoni határmegvonás itt is, mint annyi más tájon, kettévágta a városi vonzáskörzeteket; míg a határszélre szorult városi központok többsége Magyarországon maradt, hinterlandjuk egy része az új államokhoz került. A határmegvonás legnagyobb vesztese Kőszeg, de elveszítette korábbi vonzáskörzetének több mint felét Sopron és Szentgotthárd, 2/5-ét Szombathely, valamint kisebb csúszás érte Győr és Körmend vonzáskörzetét is. A határ túloldalán pedig kiterjedt várostalan térségek jöttek létre.

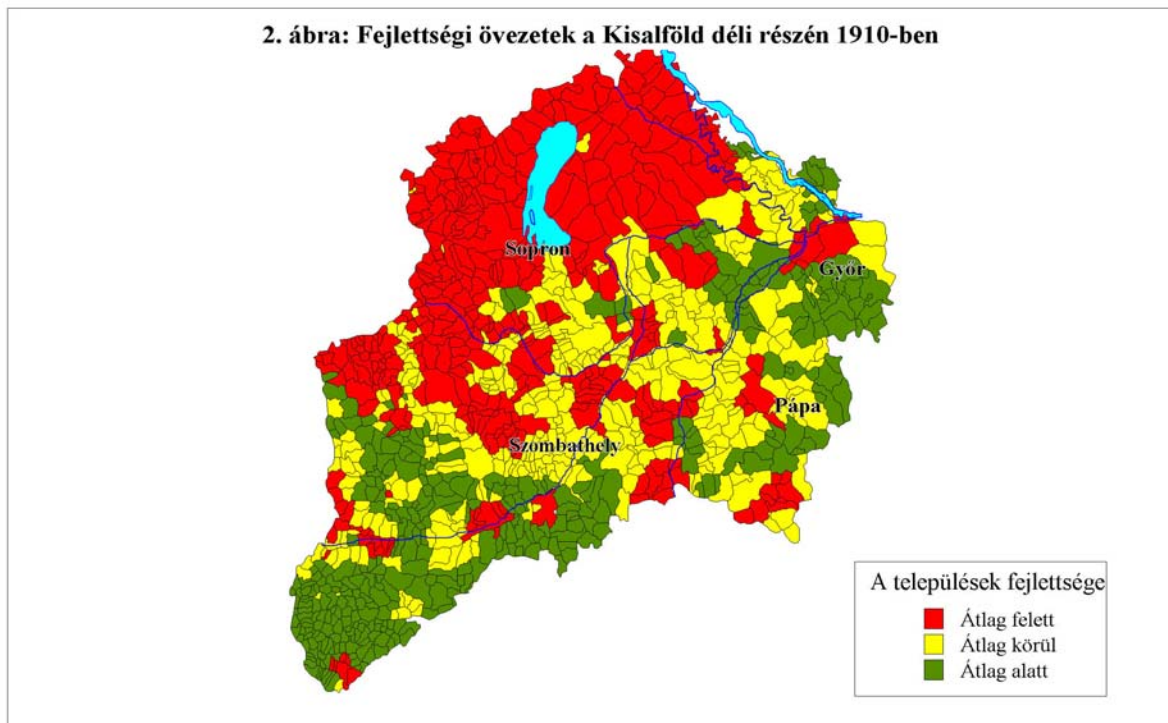
1. ábra: Vonzáskörzetek az új határok között

A XX. század elején Európa fejlettségi térszerkezetét a nyugat-kelet és az észak-dél kettősség jellemezte. Magyarország belső tagoltsága nagy vonalakban megismételte ezt a sémát: a főváros és környéke mellett a Nyugat-Dunántúl (a Kisalföld északi részével együtt) az ország legfejlettebb régiója volt: mind a mezőgazdaság termelékenységét, mind pedig a gyáripari keresők arányát tekintve kiemelkedett az országból. Ugyanakkor Beluszky Pál tanulmánya, amelyben a Kárpát-medence modernizációjának területi különbségeit tárta fel (BELUSZKY P. 2000.), rámutatott arra, hogy Budapest és Nyugat-Magyarország mellett az Alföld állt a modernizáció élvonalában. Vizsgálataim alapján megállapítottam, hogy az Alföld és Nyugat-Magyarország modernizációs sikere mögött eltérő okok húzódnak meg. Az Alföld kedvező helyzetét elsősorban településszerkezeti adottságai – az aprófalvak hiánya, a nagy népességű mezővárosok, óriásfalvak túlsúlya – és a modernizáció szempontjából előnyös nemzetiségi összetétele alakította ki. Nyugat-Magyarország jó pozíciója viszont nem településszerkezeti adottságaira vagy nemzetiségi összetételére vezethető vissza, hanem a régió más sajátosságaival magyarázható. Elsősorban azzal, hogy ez a térség az ország nyugati kapujában, a Habsburg-birodalom centrumának tözsomszédságában helyezkedett el; itt vezettek keresztül a nyugatra tartó legfontosabb szárazföldi és vízi utak. Ez a régió már a XVIII. században is az ország legsűrűbben lakott, városokkal megtűzdelt tája volt; mezőgazdasága korán kommercializálódott,

északnyugati része már a koraújkorban Bécs napi ellátóközvetéhez tartozott. Ez a kedvező pozíció a XIX. század derekától kezdett megváltozni, amikor az ország gazdasági, politikai centrumává egyre inkább a rohamosan növekvő Budapest vált. Ekkor zárkózott fel a Kisalföld mellé a török hódoltság idején elpusztult Alföld, ahol folytonos bevándorlás mellett gyorsan nőtt a lélekszám, bővült a gazdasági termelés.

A régió belső fejlettségi különbségeinek vizsgálatakor „északnyugat-délkelet lejtőt” sikerült feltárnom. Ez alapvonásaiban megismétli ez egész országra érvényes korabeli fejlettségi képet. (A nyugat-kelet dichotómia nem újkeletű jelenség, hanem a magyarországi fejlettségi términtázat évszázadok alatt kialakult stabil vonása, illeszkedése az európai sémához.) Megállapíthattam azt is, hogy a régió belső fejlettségi tagoltsága mögött elsősorban nem felekezeti, nemzetiségi vagy településszerkezeti különbségek húzódnak meg, hanem mindenekelőtt a Bécstől való távolság a meghatározó. A fejlettségi térkép markáns övezetességet mutat; összefüggő, relatív fejletlen területeket szinte csak a déli és keleti periferiákon találunk, ezt többnyire csak a városok környékének fejlett „szigetei” szakítják meg. Mindez bizonyítéka annak is, hogy a XX. század elején e régióknak nem az ország fővárosa, Budapest, hanem sokkal inkább Bécs volt a centruma.

V. Az értekezés témakörében megjelent publikációk

GYŐRI Róbert: *Térszerkezeti változások a polgárosodó Kisalföldön*. Tér és Társadalom 1999. 4. (XIII. évf.) pp. 77–106.

GYŐRI Róbert: *Vadvízországtól a fokgazdálkodásig. (Ember és természet viszonyának változó értékelése.)* Korall 2000. 1. pp. 20–26.

GYŐRI Róbert: *A Kisalföld kereskedelmi vonzaskörzet-rendszere 1925-ben*. Tér és Társadalom 2000. 2–3. (XIV. évf.) pp. 303–309.

GYŐRI Róbert: *A magyar gazdaságföldrajz a két világháború között*. In: NEMES NAGY József (szerk.): *Geográfia az ezredfordulón*. Regionális tudományi tanulmányok. 6. ELTE TTK Regionális Földrajzi Tanszék, Bp. 2001. pp. 61–83.

GYŐRI Róbert: *A magyar történeti földrajz a két világháború között*. Földrajzi Közlemények 2002. (CXXVI. évf.) 1–4. pp. 79–92.

GYŐRI Róbert: *Kérdések és válaszok a XIX. századi magyarországi modernizáció regionális különbségeiről*. In: K. HORVÁTH Zsolt – LUGOSI András – SOHAJDA Ferenc: *Léptékváltó társadalomtörténet. (Tanulmányok a 60 éves Benda Gyula tiszteletére.)* Hermész Kör – Osiris, Bp. 2003. pp. 329–344.

GYŐRI Róbert: *A Kisalföld valódi és elméleti vonzaskörzetei a XX. század elején*. In: FRISNYÁK Sándor – TÓTH József (szerk.): *A Dunántúl és a Kisalföld történeti földrajza*. Nyíregyháza – Pécs, 2003. pp. 315–324.

BELUSZKY Pál – GYŐRI Róbert: *“A város a láz, a nyugtalanság, a munka és a fejlődés.” Magyarország városhálózata a 20. század elején*. Korall 2003. május (11–12.) pp. 199–238.

BELUSZKY Pál – GYŐRI Róbert: *Fel is út, le is út... (Városaink településhierarchiában elfoglalt pozícióinak változásai a 20. században)* Tér és Társadalom 2004. 1. (XVIII. évf.) pp. 1–41.

GYŐRI Róbert: *A történeti földrajzi elemzés régi és új útjai*. In: *“Mi végre a tudomány?”* (Fiatal kutatók fóruma 1. – 2003) MTA Társadalomkutató Központ, Bp. 2004. pp. 183–198.

BELUSZKY Pál – GYŐRI Róbert: *A Kárpát-medence városhálózata a XX. század elején*. Dialóg Campus Kiadó, Bp. – Pécs 2005.